

Мр Станислав Стојановић*

Аутор у тексту разматра контроверзну природу процеса глобализације и дилеме које прате тај феномен, као и све израженији недостатак демократије и безбедности у глобалном поретку.

Не спорећи велики потенцијал процеса глобализације за креирање неслућених могућности технолошког и демократског развоја савременог света, аутор апострофира све доминантније и тоталитаристичке тенденције које прате успостављање глобалног поретка и његову све већу заснованост на принципима ексклузивности, пацификације држава и народа и доминантне моћи капитала и војне силе. Такве тенденције озбиљно оспоравају еманципаторске потенцијале процеса глобализације, условљавају настанак бројних социо-економских, војних, демографских и еколошких изазова, ризика и претњи безбедности и демократској перспективи света, и чине планету све ризичнијим местом за живот.

Кључне речи: глобализација, неолиберализам, денационализација, изазов, ризик, претња, неједнакост, фрагментација.

Увод

Глобализација је феномен који драматично обележава дух времена на почетку новог миленијума и најзначајније обликује политику, економију и друштвени живот света, мада неједнако и са различитим последицама. Тај универзални процес, под којим се подразумева интензивно економско, технолошко, политичко, идејно-културно и војно повезивање људи, народа и држава према моделу западне цивилизацијске парадигме, постаје све интензивнији, са све израженијом тенденцијом да захвати све сфере индивидуалне и колективне егзистенције људи. Глобална перспектива света и универзализација стандарда свеукупне друштвене организације држава и народа у њему чине се у садашње време потпуно извесним.

Тај феномен прате бројне дилеме. Основна недоумица, свакако, везана је за аутентични смисао глобализације, тј. за питање да ли је она претња свету или прилика да се он значајно поправи. Односно, за питање да ли ће се глобализацијом свет учинити бољим, ширењем простора технолошког прогреса, мира, сарадње и демократског раз-

* Аутор је запослен у Министарству одбране.

воја људи, народа и држава, или ће, пак, бити у функцији „афирмације“ принципа моћи, тоталитаризма, неједнакости, насиља и неизвесности, тј. у функцији свих оних тенденција које ће нужно изазивати подељеност и супротстављеност у свету. Након почетних хиперуфоричних и хипероптимистичких погледа на глобализацију и њеног поистовећивања са будућим планетарним рајем, све су чешћа озбиљна упозорења на мноштво застрашујућих ризика и опасности које може да изазове.

Глобализација – могућност или претња

У најопштијем смислу, глобализација као друштвени процес означава убрзано повезивање и све већу међузависност држава, привреда и друштава, преко развијених информационих и комуникационих технологија, тржишта и капитала, под покровитељством и контролом најмоћнијих земаља света и наднационалних институција. У основи, под глобализацијом се подразумевају светски систем националних држава, светска капиталистичка економија, светски војни поредак и међународна подела рада,¹ а усмерена је на детериторијализацију социјалног простора света (*global village*) и јачање његове функционалне повезаности.

Сматра се да су идеолошки основи глобализације вредности либерално-демократског модела западног света – приватно власништво, индивидуалне слободе и демократија, а њен циљ је ширење тих вредности на све просторе света и све сфере људског деловања. Основни интеграциони чинилац су експанзија слободног тржишта, развој комуникација и глобалних информационих технологија, као и мобилност капитала у материјалној сфери, односно, у духовној сфери, унификација мерила вредности и начина живота.

Општи циљ глобализације јесте обезбеђење несметаног протока идеја, роба, капитала и информација, па је отуда њено најзначајније обележје до сада незабележена међузависност људи, народа и држава савременог света. На основу развоја информационих технологија (Интернет-револуција је круна тог развоја) савремена друштва постају све отворенија, а глобални друштвени односи све транспарентнији, што доприноси убрзаном ширењу и развоју савремених форми социјалног, економског и политичког живота. Креирањем и подстицањем различитих облика интеграције, глобализација, истовремено, омогућава ширење универзалних технолошких, економских, политичких, културних и других вредности и образаца у светским размерама. Средства масовних комуникација све већем броју људи на планети чине све доступнијим материјална добра и тековине науке и уметности, што води ка ширењу локалних хоризоната, стварању космопо-

¹ Е. Гиденс, *Последнице модерности*, „Филип Вишњић“, Београд, 1998, стр. 74–81.

литске културе и формирању идентитета грађанина света. Глобализација чини свет све повезанијим: државне границе имају све мањи значај и стварају се неслушене могућности за технолошки и демократски развој човечанства.

Међутим, интензивирање друштвених односа и међузависности у свету не значи и истоветну или сличну економску, политичку и социјалну позицију свих учесника у процесу глобализације. Постоје све евидентније да тај процес, поред тога што спаја и хомогенизује различита друштва, истовремено поларизује, угрожава и поништава њихове традиционалне и аутентичне вредности, културу и историјско наслеђе. Глобализација, као друштвени процес утемељен на филозофији неолиберализма, све очитије промовише интересе једних и маргинализује интересе других друштвених група и заједница. Њена најизраженија негативна последица јесте све екстремнија социјална поларизација, изражена у повећању сиромаштва, беде, неравноправности, нестабилности и насиља у свету и све већој еколошкој деградацији животне средине, што планету све више чини простором ризика и неизвесности.

О противуречној природи и крајњим ефектима глобализације воде се бројне расправе – од филозофско-етичких, економских и културних до војно-политичких, при чему се тај феномен наглашено идеализује или демонизује и оспорава. Једни у глобализацији виде пошаст – поистовећујући је са Левијатаном, који свету прети тоталитаризмом и потпуном орвелизацијом индивидуалне и колективне егзистенције људи (антиглобалисти и скептици), а за друге је то почетак истинске демократије и „праве људске историје“ (хиперглобалисти).

Једно од основних питања око којег се споре присталице и противници глобализације јесте питање да ли је глобализација процес или пројект. За присталице глобализације то је објективан (реалан) и незауостављив процес, чији је основ у интеграцији тржишта, политичких заједница и култура, и изграђивању свести о планетарном заједништву. За друге је то пројект светских центара моћи којим се свету намеће економски либерализам као једино прихватљив модел друштвеног организовања и који је, пре свега, усмерен на даљу експанзију светског тржишта и финансијског капитала, као и на заштиту интереса најбогатијих земаља.

Неслагања постоје и око питања да ли је глобализација потпуно нови и аутентичан феномен стварања света као „једног простора“, у којем људи живе на сличан начин, примењују иста мерила вредности и имају сличне могућности (како мисле присталице глобализације), или је реч о процесу територијалне експанзије светског капиталистичког система који је започет у 19. веку (како мисле они који са скепсом гледају на глобализацију).

Дилема има у вези са значајем и дометом глобализације. С једне стране, наглашава се да глобализација значи ширење свеукупних граница демократије и људских слобода, док с друге стране стижу озбиљна упозорења на орвелизацију живота широм света и опасности од тоталитаризма. Отуда питање да ли ће тај светски историјски процес резултирати глобализацијом демократије или глобализацијом тоталитаризма.²

Сагласности о последицама глобализације нема ни у култури. Једни тврде да глобализација значи опасну културну уравниловку и хегемонију доминантних вредности западноевропске цивилизације, посебно Сједињених Америчких Држава. Према њима, новим комуникацијама се повезују људи и обезбеђују нови путеви сарадње и развоја, али и јача свест о разликама – различитим животним стилевима и вредносним оријентацијама. Таква свест може да оснажи међусобно разумевање, што води и ка увећавању разлика и даљој фрагментацији културног живота, посебно ако се упорно одржава модел неједнаке културне размене. Други, пак, сматрају да је глобализација снажно и интензивно повезивање различитих култура, што доприноси духовној хармонизацији савременог света и афирмацији универзалистичких вредности јединственог светског друштва.

Мноштвом супротстављених погледа на глобализацију потврђује се комплексност тог феномена и његова „неухватљивост“ за једноставне теоријске генерализације. Исто тако, карактер спорова око приступа у тумачењу глобализоване стварности упућује на закључак да се она интелектуално најчешће сагледава из различитих идеолошких услова и опречних егзистенцијалних позиција.³ Међутим, оно око чега има све мање неслагања јесте став да је глобализација објективан и амбивалентан процес, с огромним друштвеним импликацијама различитог карактера које се не могу схватити изван контекста доминантне западне цивилизацијске парадигме.

Безбедносни изазови глобализације

Глобализација је, без сумње, побудила наде у могућност изградње хармоничног света и друштава без драматичних конфликта и ратова, који су снажно обележили људску историју. Постојало је уверење да ће након пада Берлинског зида међународни односи попримити другачији карактер и да ће процес глобализације, заснован на тенденцији снажног развоја комуникационе и информатичке технологије, бити у функцији успостављања трајног мира и потпуног демократ-

² Ј. Тркуља, *На рубу пропасти*, Центар за унапређивање правних студија, Београд, 1999, стр. 92.

³ В. Вулегић, *Увод у социолошку хрестоматију. Глобализација – мит или стварност*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2003.

ског и економског просперитета свих држава света. Изгледало је да извесност таквог глобалног система не може бити спорна. Међутим, таква очекивања се, за сада, нису обистинила.

Бројне појаве и процеси су упозорење да су еманципаторски потенцијали глобализације праћени многим дефицитима и нихилистичким тенденцијама и ризицима, што чини неизвесним безбедносне и демократске перспективе света. Глобализација се све чешће препознаје по снажном печату неједнакости, неравномерности и заокрету ка униполарном и униформном свету. Све је снажнији утисак да се глобализацијом креира свет у којем су државе и народи све више упућени једни на друге, али се најчешће руководе различитим интересима: једни теже да остваре апсолутно богатство, други да се изборе за елементарне егзистенцијалне потребе. Отуда има основа за тврдњу да се глобализацијом ствара цивилизација капитала, планетарне хегемоније и институционализованог егоизма.⁴

Постоји много разлога за констатацију да глобализација не чини свет рационалним и безбеднијим, како је наговештавано, већ нестабилнијим, неизвеснијим и опаснијим. Основано се сматра да је то, пре свега, последица чињенице да процес успостављања и консолидације глобалног поретка има сличне принципе на којима су своје аспирације заснивали и сви претходни глобални пореци. Наиме, принципи ексклузивности, пацификације народа и држава, наглашене неравномерности и доминантне моћи капитала и војне силе препознатљиви су и у процесу глобализације.⁵

Све интензивнија повезаност држава и народа сама по себи не открива социјални карактер глобалног поретка јер поприма, изван тог општег контекста, различите форме и интензитете. Неспорно је да је глобализација снажан подстрек за повезивање света, али се то повезивање одвија под доминантним утицајем најмоћнијих држава Запада и њихових интереса, при чему су главни промотери тог процеса транснационалне компаније и најутицајније финансијске институције. Остали део света лишен је могућности да у било којем облику значајније утиче на смер напредовања процеса глобализације, тако да је осуђен на позицију периферије и резервоара сировина и јефтине радне снаге. У процесу који се тако усмерава производи се географија „непотребног“ света и ствара царство које је по пространству глобалније од свих претходних, али се сви они који су изван граница тог царства сматрају варварима.⁶

⁴ З. Видојевић, *Глобализација као неминовност, потчињавање и шанса*; Зборник *Глобализација и транзиција*, Институт друштвених наука, Београд, 2001, стр. 101.

⁵ Р. Накарада, *„Неизвесност савремене демократије“*; у Д. Хелд, *Демократија и глобални поредак*, „Филип Вишњић“, Београд, 1997, стр. 399.

⁶ Џ. Сорос, *Криза глобалног капитализма – угрожено отворено друштво*, К. V. S., Београд, 1999.

Под глобализацијом се подразумева значајно ограничавање суверенитета националних држава, с једне стране, и, истовремено, глобализовање интереса одређених држава, посебно САД, као неприкосновеног политичког, економског и војног ауторитета савременог света, с друге стране. Деценијама је доктрина ограниченог суверенитета нападана у свим грађанским друштвима као облик хегемоније једне суперсиле. Међутим, сада се таква политичка пракса сматра цивилизацијским достигнућем, али и значајном претпоставком глобализације света према стандардима и критеријумима једног центра моћи. Иза одлучног залагања за јачање слободе и ширења демократије и дискурса људских права, што је несумњиво цивилизацијско достигнуће, све се чешће препознају глобалне хегемонистичке аспирације водеће суперсиле. Без обзира на уверавања да је то хегемонија „демократског“ типа, концепт ограниченог суверенитета и глобално вођство једне силе намећу бројне неизвесности и стрепње.

Све је израженија пракса да водећа суперсила свој национални интерес презентује као општи интерес или као интерес већине земаља света, па се свака непослушност, непристајање и позивање на сопствене интересе енергично санкционишу – *или сте са нама, или сте против нас*. То је моћан механизам пацификације недовољно послушних држава и народа и стварања услова за беспримерну доминацију водеће суперсиле у креирању интеграционих токова савременог друштва. На тај начин глобализација све више поприма репресивни облик новог тоталитаризма у корист једног центра моћи, при чему заштита националних интереса на тако профилисаној међународној ацени изазива неизвесности и опасности, посебно по мале и неразвијене земље.

Тврдња да се глобализацијом шири простор држава које су демократски уређене, чиме се смањују опасности од њихових међусобних сукоба и ратова, озбиљно може да се оспори праксом интензивирања најразноврснијих притисака (укључујући и агресију) демократских држава на „проблематичне и недемократске државе“, при чему само прве задржавају ексклузивно право на вредновање и просуђивање. У вези с тим, препознатљива су настојања групе најмоћнијих земаља света, предвођених САД, да међусобне односе успостављају на принципима демократије и сагласности, а да према остатку света наступају с позиције ауторитарности и принуде.⁷

Неолиберални концепт организовања глобалног друштва, у којем „победничка“ економија има врховни ауторитет и доминантно место у друштвеним процесима, у основи је заснован на постојању две супротстављене стране – супериорне богате мањине и социјално инфериорне већине. Глобална привредна олигархија, чији су носећи елементи транснационалне компаније и финансијски центри моћи, снажно је утеме-

⁷ Р. Накарада, *исто*, стр. 399.

љена у власништву и управљању глобалним средствима за производњу и капиталом, употреби глобалне радне снаге и располагању резултатима производње,⁸ чиме пресудно одређује хијерархију осталих структура моћи глобалног поретка и позицију социјално инфериорне већине. Функционисање Међународног монетарног фонда (ММФ) и Светске банке (СБ), као главних међународних финансијских институција, у којима водеће економске силе имају доминантну моћ одлучивања, јасно одсликава односе моћи у светској економији. Губитак економског и политичког става земаља у развоју и принципи одлучивања у ММФ и СБ, засновани на геоекономском капацитету моћи, имају за последицу да кључне параметре глобалног управљања светском економијом утврђују неформални центри моћи савременог света. Стратегија глобалне елите моћи јасно је управљена ка јачању економских институција које делују изван система Организације уједињених нација (ОУН) и које воде ка успостављању поретка који обезбеђује концентрацију моћи глобалног менаџмента, што потврђује став да је суштина глобализације у сфери међународне економије.⁹

Као доминантан образац организовања економског и политичког живота савременог света, неолиберализам је заснован на претпоставкама дерегулације и флексибилизације економских односа и револуционарног напретка информатичке технологије. То га, неспорно, чини ефикасним, али је веома споран у области социјалне кохезије политичких заједница. Наглашавајући примарну важност економског чиниоца, неолиберализам маргинализује и потискује све друге принципе социјалне организације, што има за последицу својеврсну деструкцију и дехуманизацију друштвених односа и повећање социјалне патологије. Таква тенденција редуковања друштвених односа на тржишни модел и давање тржишту улоге јединог чиниоца у обликовању друштвеног живота изазива многе неизвесности и може, у крајњем, да резултира и крајем друштва.¹⁰

Неолиберални концепт је еколошки деструктиван јер следи тешко контролисану логику профита, при чему се занемарују ограниченост природних ресурса и све израженије опасности које су последица драматичног нарушавања човековог екосистема. Глобални карактер загађења животне средине и претварање природних ресурса у робу и тржишни производ алармантно упозоравају да су еколошки проблеми постали прворазредни проблем безбедности.

На почетку последње деценије 20. века била је изражена политичка „љумодност“ да се политичка моћ и војна сила сматрају ирелевантним у модерном свету и да се као истинска снага савре-

⁸ М. Печујлић, *Глобализација – два лика света*, „Гутенбергова галаксија“, Београд, 2002, стр. 102.

⁹ Д. Симић, *Поредак света*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999, стр. 341.

¹⁰ К. Polany, *The Great Transformation*, Beacon Press, Boston 1957.

мених држава уважава њихова економска моћ. Међутим, упркос све већој интегрисаности света и огромном повећању обима међузависности и сарадње између држава и народа, што реално умањује опасност од великих ратних сукоба, значај војне силе и даље је велики у процесу глобализације и њено присуство у међународним односима није потиснуто. С обзиром на наведене негативне тенденције у процесу глобализације, основано се може тврдити да су захтеви глобалне економије, диктирани императивима акумулације капитала, неоствариви без принуде, почев од санкција до војних интервенција.

У таквом контексту, ревитализација и ширење НАТО-а, проширење његових надлежности изван територија земаља чланица и снажна тенденција војног интервенционизма, као и тежњи САД да на основу расположивог капацитета војне моћи очува апсолутно лидерство, допуњавају слику о амбивалентном карактеру глобалног процеса и неизвесностима које доноси. На основу историјског искуства, сваки нови поредак, без обзира на величину простора на којем се успоставља, значи радикално преуређење међународних односа које није могуће без ослонаца на силу. Управо због тога, многи радикални заговорници глобализације недвосмислено тврде да је замисао о светском поретку без хегемоније и војне силе нереална, утопистичка визија.¹¹ У пракси међународних односа последњих година постоји много основа за закључак да је концепт чисте моћи и силе пречесто био доминантан у креирању и функционисању глобалног друштва. Зато процес глобализација војне силе и беспримерна асиметричност војних ефектива из много разлога изазивају забринутост за будућност света и његов миран и стабилан развој, јер је добро познато да је сила све мање стрпљива и све теже компромисна што више расте њено самопоздање.

Наведене чињенице тешко могу да оспоре и најотворенији поборници процеса глобализације. Оне несумњиво, упозоравају на репресивне и тоталитаристичке импликације глобализације и на озбиљне недостатке у демократској, социјалној и безбедносној сфери глобалног поретка. Све то намеће питање о односу глобализације и светског мира, као и дилему да ли се актуелним процесом глобализације много више унапређују услови за отпочињање епохе трајнијег мира у свету или се, пак, успоставља врста односа чији резултат, с великом вероватноћом, могу да буду екстремне економске и социјалне неједнакости, политичке и верске тензије, насиље и деструкција. А, добро је познато да се у крајњем исходу политичких идеја и програма вреднују последице, а не жеље и намере.

¹¹ М. Печујић, „Планетарни бог Јанус – два лика глобализације“, у: *Време глобализације* (Зборник радова), Дом културе Студентски град, Београд, 2003, стр. 29.

Преиспитивањем међународне политике у свету после окончања „хладног рата“ може се оспорити неко време општеприхваћено мишљење да ће свет постати рационалнији и безбеднији. Наиме, стварност увелико надилази таква теоријска предвиђања и конструкције јер је савремени свет суочен с великим ризиком.¹² Наиме, промене изазване процесом глобализације иницирају облике ризика којима се све значајније укидају простор, време и границе између држава и континента и чији се токови и последице тешко могу предвидети и контролисати, и креирају услове у којима савремени свет све више постаје глобално друштво ризика.¹³ Сви историјски типови друштва имали су искуство опасности, али су ризици везани за детериторијализован простор глобализације све мање национални а све више глобални феномен.

Свет све више стреми ка стварању јединственог планетарног простора, али се, очигледно, суочава и са све израженијим поларизацијама, социјалним и политичким тензијама, верским и етничким сукобима. У последњој деценији 20. века, силином коју је мало ко очекивао, појавили су се национализми, традиционализми и верски екстремизми, праћени деструкцијом и насиљем. У том периоду широм света било је више стотина оружаних конфликата и сукоба, више од 20 земаља било је изложено различитим облицима ембарга и изолације, и драстично су се увећали облици политичког и етничког сепаратизма, тероризма и организованог криминала.

Иако се тврди да униполарни, глобализовани свет умањује изгледе за велике традиционалне оружане сукобе, нестабилност доминира светом. Глобализација економских токова и система комуникација и транспорта доноси транснационализацију негативних ефеката тих процеса, при чему су све израженији тзв. невојни ризици – организовани криминал, међународни тероризам, трговина дрогом и оружјем, етнички и религиозни конфликти и еколошка загађеност. Иако ти ризици немају првенствено војни карактер и нису равномерно распооређени, опасност је глобална. Све израженији значај војне силе у великој трансформацији света, кроз најаву и праксу перманентних и превентивних ратова, обесмишљава оптимистичку визију о крају људске историје.¹⁴

¹² Ризик није природна датост, већ је друштвено проузрокован, односно, ризик је намеравана консеквенца намераваних делања (М. Цирн, *Управљање са оне стране националне државе*, „Филип Вишњић“, Београд, 2003, стр. 73).

¹³ У. Бек, *Ризично друштво*, „Филип Вишњић“, Београд, 2001.

¹⁴ Ф. Фукујама, *Крај историје и последњи човек*, „ЦИД“, Подгорица, 1992/1999.

Неолиберални концепт друштвеног организовања, подржан револуцијом информатичке технологије, актери глобализације сматрају тријумфом Запада над свим осталим политичким и економским варијантама и претпоставком свеукупног прогреса света. Најјачи разлог заговорника неолиберализма јесте уверење да тај концепт нема алтернативу – да је то једино остварив и једино могућ економски систем. Међутим, иако је неспорна економска ефикасност неолибералног друштвеног организовања, тај модел је, због стихијног деловања механизма тржишта и конкуренције, основа за настанак озбиљних дисфункционалних и дезинтеграционих последица које значајно утичу на стабилност светског друштвеног система. Наиме, радикални тржишни принципи неолиберализма условљавају мноштво социјалних неједнакости и подела широм света и драматично повећавају његову нестабилност.¹⁵

Економски односи у процесу глобализације изазивају асиметрију у животним могућностима јер су, у суштини, односи моћи: фаворизују се они који поседују значајне технолошке, политичке и војне ресурсе и изазивају екстремне неједнакости и неравномерности. Такве асоцијалне токове глобализације, који се све теже могу обуздавати, не споре ни најрадикалнији заговорници тог процеса, тврдећи: „Глобализација је претешка, сувише је наметљива, превише је неправична према великом броју људи, исувише је дехуманизирајућа“.¹⁶

Корист од глобализације имају народи и државе који су способни да искористе предности нових научних метода и технолошког напретка, док су оштећени они који су технолошки, културно и политички мање припремљени. Агресивна економија, по правилу, јаке и способне чини још способнијим, а слабе – слабијим и инфериорнијим, па отуда и став да у процесу глобализације, као и у рату, или убијаш, или си убијен.¹⁷ Последице глобализације економских токова и разорни радикализам тржишних институција најснажније се осећају у маргинализованим привредама и друштвима, при чему су експлоатација јефтине радне снаге и јефтених сировина периферије основа прогреса развијеног света.

Такав економски модел, заснован на тржишним параметрима, има за последицу енормно повећање богатства малобројне елите најмоћнијих и глобализацију сиромаштва циновских размера, па су економска супериорност и социјална инфериорност неодвојиве од тако

¹⁵ Н. Чомски, *Профит изнад људи: Неолиберализам и глобални поредак*, „Светови“, Нови Сад, 1999.

¹⁶ Т. Фридман, *Време глобализације*, исто, стр. 27.

¹⁷ R. Tetzlaff, *World Cultures under the Pressure of Globalization*, page 1, <http://www.hamburger-bildungesserver.de/global/allgemein/tetzlaff-121.html>

профилисаног процеса. На тај начин радикална глобализација обликује нови социјални рељеф света, претварајући га у опасну вулканску позорницу. Однос између најсиромашнијих и богатих само пре 30 година износио је 1:60, а сада је већ 1:84, при чему само 225 милијардера поседује веће богатство од земаља које чине 48 одсто становништва света. Половина човечанства живи у сиромаштву, са мање од два долара дневно, а више од трећине у апсолутној беди. Последица глобализације је опадање животног стандарда 80 одсто људи, посебно 30 одсто најсиромашнијих, тако да угрожава и њихов биолошки опстанак.

Последица неолиберализма који одбацује сваку помисао на потпуну запосленост, јесте енормни пораст незапослености. Према подацима међународне организације рада, 730 милиона људи нема посла или од посла који обавља не може да живи, 180 милиона је без икаквог посла, а 550 милиона живи од само једног долара дневно. Под налетима глобализације скоро да је напуштен програм помоћи најнеразвијенијим земљама: 1992. године та помоћ је износила 0,70 одсто, а 2000. године – 0,25 одсто бруто националног дохотка земаља Организације за економску сарадњу и развој. Стога се о проблемима економске неједнакости и сиромаштва никада није расправљало колико у последњој деценији: чињеница да половина становништва на Земљи живи у сиромаштву и беди озбиљно упозорава на огроман потенцијал за избијање конфликта. У условима екстремне неједнакости и неравномерности тешко да су могући стабилност и демократски напредак света.

Има мишљења да глобализација, као нова идеологија развоја, одражава економску логику у најкрућој форми. Све је израженији финансијски тоталитаризам глобалног менаџмента усмереног на изнуђивање пристанка и послушности. Убрзано повећање броја међудржавних организација и група за притисак допринео је да различити облици политичких и економских притисака постану незаобилазан начин деловања најмоћнијих држава. Ти притисци обухватају бројне мере, укључујући селективне извозне и увозне забране, дискриминацију у међународним пројектима и одбијање издавања виза, као и завођење ембарга, под којим се подразумева потпуна политичка и економска изолација појединих политичких заједница. Тај облик притиска, посебно актуелизован током последње деценије 20. века, изазива тешке последице у држава на које се примени – условљава нежељене миграције, повећање криминализације друштва, етничке и верске конфликте и, често, нестабилност у читавом региону.

У неолиберализму, као обрасцу који се у обликовању модерних друштава руководи економским принципима ефикасности, све је мање простора за адекватан однос према природним ресурсима и за уважавање људских потреба и потреба политичких заједница, па је либерално тржиште, као основ глобализације, у супротности са социјалним функцијама националних држава. Отуда разорни утицај процеса

глобализације на социјалну сигурност грађана и на концепт „државе благостања“, па процес поларизације међу државама прати тенденција повећања социјалних неједнакости унутар националних друштава. Нови облици друштвене организације који се стварају у процесу глобализације потискују националну државу као примарну економску и политичку јединицу, при чему се државе релативне једнакости и благостања трансформишу у државе конкуренције и екстремних неједнакости.

Неједнакости које изазива глобализација неуралгично су језгро и узрок фрустрираности и незадовољства широм света. Они могу да поприме облике огромних неконтролисаних социјалних експлозија, бунтова, насиља, локалних и регионалних етничких и верских сукоба, сукоба култура и потискивања осећаја планетарног заједништва. Сви они који не припадају повлашћенима излаз из несношљивих егзистенцијалних околности покушавају да пронађу у криминалу, дроги и тероризму, што има, у крајњем, за последицу глобализацију социо-патолошких појава. Таква врста заштрављања социјалних и економских проблема посебно је опасна по неразвијене земље јер често има за последицу избијање грађанских ратова и етничких и верских конфликта.

Супротно предвиђањима заговорника глобалне униформности о скором успостављању универзалних интереса и вредности човечанства, националне културе показују нову виталност и снагу, па је борба за национални, верски и цивилизацијски идентитет постала једна од главних ризика безбедности и најважнији извор сукоба и поларизација света после „хладног рата“. Неједнакост, сиромаштво и политичка обесправљеност моћан су чинилац генерисања етничких сукоба, што потврђује чињеница да такви сукоби избијају најчешће на тлу сиромашних земаља: од 233 етно-политичких сукоба 209 догодило се у најсиромашнијим регионима света.¹⁸ Сукоби у култури и све снажнији отпор поништавању властите културе као да потврђују истинитост предвиђања да ће сукоб идеологија, карактеристичан за биполарну поделу света, у миленијуму који је отпочео заменити сукоб великих цивилизација.¹⁹

Организовани међународни криминал, као последица глобализације и слабљења заштитних способности националних држава, постаје све израженији, што изазива глобални осећај несигурности. Статистике показују да је у последњој деценији 20. века дошло до енормног транснационализовања криминалних активности и повећања броја криминалних организација с међународним везама. Томе погодују нови продори информационе и комуникационе технологије, као и повећана пропустљивост националних граница.²⁰ Посебна опасност и ри-

¹⁸ М. Печујлић, *Глобализација – два лика света*, исто, стр. 137.

¹⁹ С. Ханггинтон, *Сукоб цивилизација*, „ЦИД“, Подгорица, 1999.

²⁰ М. Цирн, *исто*, стр. 79.

зик по националну и глобалnu безбедност јесте трговина оружјем, наркотицима и људима, али и интелектуална својина и висока технологија, које логиком тржишта могу да дођу у руке криминалних организација. У великом су порасту и разноврсни облици криминалне економије, при чему је у експанзији финансијски криминал, који брише границе између легалних и нелегалних новчаних операција. Отуда има аналитичара који транснационални криминал, због разноврсних форми испољавања и све веће моћи, сматрају можда и највећом претњом по светски систем за коју, за сада, нема адекватног одговора.²¹

Евидентно је да глобализација економских односа, у најбољем случају, ограничава могућност примене различитих политичких инструмената националних држава и условљава ерозију њених капацитета у заштити својих грађана. Редукована могућност националне државе да ефикасно управља и постиже друштвено пожељна стања, која прати процес глобализације, односно денационализације, погодује стварању социјалних снага које подстичу политичку фрагментацију. Такви процеси иницирају социјалне снаге које желе да цивилно-грађански идентитет замене идентитетом који је етнички утемељен, друштвене покрете који стреме територијалном отцепљењу и покрете за јачање регионалног идентитета. Постоји снажно уверење да су сви ти процеси политичке фрагментације, између осталог, последица друштвене денационализације, транснационалне разградње културних диференцијација и демократских дефицита глобалних процеса.²²

Војни ризици

Глобализација међународних односа снажна је потпора транснационализовања мноштва најразноврснијих ризика који условљавају сталан мањак безбедности на глобалном и националном нивоу. Савремени свет се све више суочава с радикално новим изазовима, међу којима су све значајнији нетрадиционални чиниоци угрожавања безбедности. Тероризам, етнички и верски екстремизам, пролиферација оружја за масовно уништење, војни интервенционизами и регионални конфликти у средишту су безбедносних тензија широм света и утичу на повећање нестабилности у међународном безбедносном систему. Та врста ризика, пре свега оних у чијој су основи конфликти мотивисани етничким тензијама, покушајима сецесије, културним и верским разликама, има огроман потенцијал да дестабилизују велике просторе и да ескалира у међународне оружане сукобе.

У садашње време глобални нуклеарни рат је мало вероватан, али је пролиферација оружја за масовно уништење настављена, што указује на чињеницу да још увек постоји ризик да се то оружје и употре-

²¹ М. Печујлић, *исто*, стр. 74.

²² М. Цирн, *исто*, стр. 83.

би. Процењује се да је свет потенцијално најугроженији од злоупотребе оружја за масовно уништење, с обзиром на повећану могућност да у условима глобализованог света такво оружје доспе у руке све организованијих криминалних и терористичких група.

Нема сумње да је међународни тероризам највећа опасност по светски мир и да угрожава основне вредности демократски орјентисаног света. По размерама, начину на који делује и тешкоћама везаним за његово ограничење, контролу и онемогућавање, тероризам знатно превазилази капацитете националних држава. Комплексност структуре модерног друштва, ризици маргинализације, различите форме и интерпретације социјалног искуства, као и тешкоће везане за интеграцију у постојећу дистрибуцију рада, разлози су за терористички мотивисане активности и насиља сваке врсте. Све израженије разлике у економском развоју између богатих и сиромашних, као и културне и религијске разлике, чине најзначајније чиниоце који условљавају и производе радикалне форме терористичких активности. Повећање могућности комуникације и коришћења технологије, као важног аспекта глобалног процеса, даје снажан подстрек развоју средстава и инструмената за снабдевање тероризма фундаментално новим могућностима. Све је више емпиријских показатеља да се упоредо с наведеним процесима одвија процес смањења способности денационализоване државе да осигура безбедност и заштиту својих грађана, што је њена примарна функција.²³ Тај аспект је такође важна претпоставка повећања терористичких активности.

Свеprisутност тероризма и његова комплексност наметнули су осећај страха, несигурности и неизвесности глобалних размера. Мобилизација света указује на јединствен став о неопходности потпуне солидарности и заједничког деловања на његовом сузбијању. Међутим, постоји уверење да се борба против тероризма још увек заснива на илузији да се тај феномен може сузбити оружјем, без настојања да се стварају услови за превазилажење његових, пре свега, социјалних разлога. Потискује се чињеница да је тероризам, између осталог, последица осећаја беспомоћности, обесправљености и сиромаштва широм света, као и све веће нестабилности које изазива процес глобализације. Приступ у којем се наглашава улога војне силе у борби против тероризма опасан је због могућности да изазове већу милитаризацију међународних односа (јер ратне године тек долазе), волунтаристичко и прекомерно војно ангажовање и легитимацију рата и насиља. За тотални рат без краја против тероризма неопходно је одржавање великих војних потенцијала са високим технолошким капацитетима, као и неприкосновеност америчке војне силе, која све више служи као основ за успостављање потпуне контроле над „проблематичним државама“, али за ново геополитичко прекомпоновање света. Страте-

²³ М. Цирн, *исто*, стр. 82.

гија превентивне самоодбране, под којом се подразумева употреба силе против било које земље за коју се процени да може на било који начин да угрози безбедност САД изазива подозрење и антагонизме у међународним односима, што не доприноси сузбијању тероризма, већ узрокује његову све већу ескалацију. Уопште, стратегија *пројектоване опасности и превентивног удара* „извргава руглу принципе међународног права“²⁴ и има снажан потенцијал за дестабилизацију, посебно безбедносно осетљивих региона.

Несташница стратегијских ресурса и несугласице око власништва над енергетским изворима, по свему судећи, биће у блиској будућности све значајнији разлог за настајање конфликта и сукоба на глобалној сцени. Галопирајућа потражња за производима свих врста и еномни пораст светске популације иду у прилог таквим предвиђањима. Узрочна веза између ресурса и могућности конфликта утицале су на значајно повећање концентрације војне силе управо у подручјима где се налазе највећа светска налазишта енергената. Изведене су и значајне измене у стратегијама одбране водећих земаља, у којима се енергенти третирају као геополитички приоритети а под њиховом заштитом подразумева употребу свих средстава, „укључујући унилатералну и одлучну примену војне силе“.²⁵ У таквим околностима редефинишу улогу оружаних снага – оне постају главни чинилац у заштити економских интереса водећих сила, односно освајања нових и очувања постојећих енергетских ресурса.²⁶

Велика концентрација војне моћи још је један од ризика везаних за стабилност глобалног поретка. Аспирације ка успостављању глобалног војног поретка носе опасност стварања неформалних, међутим ништа мање моћних међувладиних и персоналних мрежа или коалиција, које могу тешко да буду надзиране од стране националних механизма контроле. Отуда реална опасност да глобализована војна моћ све више буде изван контроле националних политичких заједница. Исто тако, процењује се да нема гаранције да би такав систем глобалног поретка садржао више реда и сигурности, да би био одговорнији и легитимнији од пређашњих поредака.²⁷

Све су чешћа упозорења на опасност, заснована на актуелном тренутку међународних односа, да глобализована војна сила преузме улогу промотера репресивног тока глобализације. У

²⁴ Ј. Хабермас, *Ка царству добра или апокалипса*, „Филип Вишњић, Београд, 2003, стр. 159.

²⁵ И. Бојовић, „Савет за националну безбедност САД“, „Политика“, 20. јул 2004.

²⁶ „Моје мишљење је да ми не трошимо средства на вас, ми инвестирамо у вас. Мушкарци и жене у оружаним снагама нису терет нашој економији. Ви је заправо штитите. Ви нисте терет нашој економији, ви сте кључна основа за њен развој“, изјавио је Доналд Рамсфелд у бази Бондстил, на Косову, у јуну 2001 („Политика“, 20. јул 2004).

²⁷ Д. Хелд, *Демократија и глобални поредак*, исто, стр. 141 и 166.

прилог томе наводе се три разлога за повећање улоге војне моћи у политичком деловању водеће суперсиле, као најважнијег актера глобалног управљања светом. Прво, то је одговор милитантног крила глобалне елите моћи на дубоку еколошку кризу, све оскудније природне ресурсе и потребу успостављања потпуне контроле над њима; друго – опасност од глобалног тероризма и потреба *тоталног рата без краја* против тероризма, и треће – отклањање могућности да супремацију водеће суперсиле доведу у питање потенцијални ривали и актуелни савезници.²⁸ Стога САД, да би очувале вођство, напоре усмеравају на научни напредак, економски просперитет и војну супремацију, при чему приоритет имају контрола светских енергетских ресурса и инсталирање војних ефектива у регионе са најзначајнијим ресурсима.

Неподељена су мишљења да се у актуелној експанзији НАТО-а повећању војног интервенционизма и спровођењу концепта демократизације појединих арапских земаља могу препознати настојања суперсиле и финансијских центара моћи да успоставе такву прераспodelу ресурса у свету која ће у дужем периоду отклонити неизвесности везане за недостатак кључних енергената и јефтине радне снаге. У вези с тим, постоје тврдње да се нови идентитет тог безбедносног савеза све јасније указује у његовом прерастању у врхунско оперативно тело у сфери безбедности које ће убудуће артикулисати и контролисати сва кризна жаришта у свету и чувара глобалног система безбедности постављеног на стандардима и вредносном систему Сједињених Држава. Има аналитичара који сматрају да НАТО, кроз разноврсне кооперационе програме, развија флексибилну мрежу са бројним државама евро-атлантског простора и, на тај начин, развој њихових војних капацитета усмерава на глобалну интервентну способност и усклађивање са америчким стратегијским концептом.

Инструментализација и маргинализација моћи међународних организација задужених за очување мира, пре свега, ОУН и ОЕБС-а, и институционализација самомандатирања НАТО-а отежавају успостављање општеприхватљивог безбедносног поретка. Механизмима инструментализације (најчешће ускраћивање финансијске помоћи) онемогућава се ОУН да делује као аутономни актер у односу на горуће проблеме безбедности и стабилности савременог света, па та организација, у крајњем, легализује и промовише позиције водећих сила. Све је чешћа пракса да НАТО нуди своје војне услуге ОУН, при чему се невојни инструменти третирају као неделотворни и замењују чисто војним капацитетима. При томе се пренебегава чињеница да је изградња мира дуготрајан процес, за који су потребни стрпљење и неутрално посредовање.

²⁸ М. Пејчулић, *Планетарни бог Јану – два лика глобализације*, исто, стр. 28.

Демографске пројекције до 2025. године и транснационалне тенденције потрошње, односно перспектива све већег несклада између становништва и расположивих природних ресурса, могу да буду извор великих социјалних поремећаја и нестабилности света. У вези с тим, оснивач демографске теорије Малтус веровао је да пораст јаза између оних који имају и оних који немају, као и свеукупно погоршање стања природних ресурса, узрокује „погоршање“ природе људске врсте и пораст агресивности и насиља међу људима.²⁹ То Малтусово веровање, без обзира на то што се не може лако доказати његова научна аутентичност, завређује пажњу при разматрању импликација демографских проблема савременог света.

Нема дилеме да је популацијски бум, у чијој су основи низак степен едукације и крајње лимитиран животни стандард, реална основа за настајање социјалне нестабилности, политичких фрустрација и друштвених преврата. Односно, да су последице тог феномена запаљив материјал за социјалне експлозије широм света.

Важан аспект тог глобалног проблема јесте чињеница да се демографска експлозија јавља у неразвијеним деловима света – Африка, Централна Америка, Средњи исток, Индија и Кина. То указује да је све израженији проблем географске раздвојености између места где се дешава демографски бум и места где су лоцирани технолошки ресурси. Наиме, технолошка експлозија се дешава у економски просперитетним друштвима, а демографска експлозија у земљама са ограниченим технолошким ресурсима,³⁰ што указује на снажну повезаност економских, технолошких и демографских тенденција савременог света.

До 2005. године, према неким предвиђањима, земља ће имати око 8,5 милијарде људи,³¹ а 95 одсто пораста становништва десиће се управо у неразвијеним земљама, што потврђује закључак да ће регионалне неједнакости, као најкритичнији аспект демографског бума, бити још израженије. У таквим околностима извесни су социјални колапс, масовна незапосленост и масовна глад, посебно ако се узму у обзир ограничени капацитети сиромашних друштава да се носе са свим изазовима популацијског бума. Социјални ефекти демографског бума умногоме обликују ситуацију у којој расне, верске, и идеолошке супротности попримају радикалне и претеће размере.

Радикални заговорници глобализације и интегрисани свет науке и знања нису, нажалост, довољно сагледали моћне импликације експлозије становништва по глобалну безбедност. Такође, још нису по-

²⁹ П. Кенеди, *Припреме за 21. век*, „Службени лист СРЈ“, Београд, стр. 5.

³⁰ Исто, стр. 10.

³¹ Исто, стр. 18.

нудили делотворна решења за демографски бум у три четвртине сиромашнијег човечанства, гладовање, немире, присилне миграције и оружане конфликте. Проблем глобалне демографске неравнотеже између богатих и сиромашних друштава обликује позадину за остале глобалне промене, чије ће последице, у сваком случају, бити подједнако болне за све.

Еколошки ризици

Једна од последица све бржег индустријског и технолошког развоја савременог света јесте стално повећање обима човекове интервенције у природи, што условљава процес опште деградације животне средине. Човеково настојање да овлада природом и да је игнорише изазвало је право пустошење необновљивих природних ресурса чије последице све више попримају облик најозбиљнијег безбедносног проблема савременог света. У садашње време проблеми животне средине рангирају се као један од прворазредних ризика безбедности јер свет постаје место у којем су ризици „пробили“ просторна и временска ограничења.

Повећање опасности по животну средину прати динамику убрзања процеса глобализације. Седамдесетих година 20. века загађење животне средине још увек је било само локални проблем. Тек су почетком осамдесетих година први пут регистроване значајније промене и оштећења животне средине као последица интензивног економског развоја и заштравања проблема које намећу глобализација и неолиберани концепт привређивања. У вези с тим, све је јасније да деградација природне средине није последица само технолошког развоја, већ је много више симптом најдубљих противуречности савремене цивилизације, засноване на илузији о апсолутном владању природом, безобзирном трошењу природних сировина, одсуству бриге о секундарним дејствима технологија које разарају необновиве природне ресурсе и експанзији прекомерне потрошачке културе.³²

Последице интензивног индустријског и технолошког развоја изазивају киселе кише, оштећење озонског омотача, климатске промене и ефекат стаклене баште. Разарање озонског омотача, климатско отопљавање, сиромашење биодиверзитета, нестанак огромних шумских пространстава и проширивање пустињских области израз су свеопште светске опасности. Према неким проценама, свет троши за петину више природних ресурса годишње него што планета може да произведе. У периоду између 1977. и 2000. године број морских и копнених врста смањен је за 30 одсто, а врста које живе у слатким водама за 50 одсто, при чему смањене површине продуктивног земљишта већ сада нису довољне за одржавање живота људи на Земљи.³³

³² М. Печујлић, *Глобализација – два лика света*, исто, стр. 132.

³³ Извештај Фонда за нетакнуту природу за 2004. годину, „Политика“, 22. октобар 2004. године.

Посебно је изражена велика забринутост због глобалног загревања, за које се верује да је последица неконтролисаног испуштања штетних гасова у атмосферу. Научници упозоравају да ако емисија угљен-диоксида, који доприноси повећању температуре Земљине атмосфере, и даље буде неконтролисана, могуће последице глобалног загревања могу да поприме апокалиптичне размере по живи свет на земљи. Протокол у Кјотоу, као покушај да се ограничи степен испуштања штетних материја у ваздуху, још увек није ступио на снагу због одбијања неких земаља да га верификују. Међу тим земљама је и Америка, иако је највећи загађивач атмосферског омотача Земље. Сви ти ризици нису природни, већ су друштвено проузроковани и све више чине однос технологије и природе односом починиоца и жртве.

Посебан аспект проблема глобалног еколошког загађења, мотивисан профитерским критеријумима неолибералног модела привређивања, јесте пракса измештања ризичних индустрија у периферне и сиромашне регионе „трећег света“. Наиме, повољни економски услови привређивања у њима (већи профит и јефтина радна снага и сировине) веома су привлачни за индустријске концерне, који, ослобођени стега легитимности, злоупотребљавају интересе тих земаља у превазилажењу материјалне беде и производе огромну деструкцију природних ресурса. На тај начин се сиромаштву „трећег света“ придружује опасност од ослобођених деструктивних снага развијене ризичне индустрије, чиме се у међународним размерама потврђује истина да се материјална беда поклапа са слепилом за ризике.³⁴

Међутим, све већа глобална повезаност света доприноси да се угрожавањем природе релативизују све друштвене разлике, тако да надилазе границе националних држава. Тиме деградација људске околине поприма обресе мегаопасности и постаје све теже решив безбедносни проблем света. Неизбежност демографских и еколошких тенденција додатно усложњава тај проблем.

Закључак

Процес глобализација нас све више суочава са узнемираним и ризичним светом. Креирају се потпуно нове околности у којима људска организација друштва може да буде недорасла изазовима које чине социјалне разлике, пренасељеност и оштећеност околине, при чему проблем добитника и губитника у таквим условима може постати ирелевантан.

Не доводећи у питање огроман допринос глобализације остварењу идеје о једном свету као домовини свих људи, потенцијалне опасности, као пратећи елементи тог процеса, веома су актуелни и оправдано привлаче пажњу. Чињеница да тај процес садржи непозна-

³⁴ У. Бек, *исто*, стр. 62–64.

нице које могу да поприме апокалиптични карактер и да значајно промене „почетне намере“, као и пресудан утицај његових главних субјеката и промотера на свет будућности, ургентан су разлог за друга-чије вредновање природе и крајњих ефеката глобалног процеса.

У размишљањима о глобалној безбедности савременог света у будућности морају да се узму у обзир настојања да се комплексним и демократским управљањем превазилазе испољени дефицити глобалног процеса. Несумњиво да је објективно сагледавање узрочно-последичних релација изазова и ризика који прате глобализацију први корак у стварању услова да се умањи или избегне могућност њихове потпуне актуелизације. У вези с тим, свакако је најважнија претпоставка социјално и еколошки помирљиво управљање глобалном заједницом, као и одустајање од образаца легитимисања на основу којих се инсистира на универзализовању само једног политичког модела.

Литература:

1. A. Giddens, *The Third Way*, Polity Press, Cambridge, 1998.
2. Dz. Stiglic, *Противуречности глобализације*, „СБМ-х“, Београд, 2002.
3. I. Wolerstin, *Капитализам – историјски систем*, „ЦИД“, Подгорица, 1997.
4. П. Бурдије, *Сигнали светла – прилози за отпор неолибералној инвазији*, Завод за издавање уџбеника и наставна средства, Београд, 1999.
5. Зборник *The Globalization of World politics*, University Press, Oxford, 1997.
6. М. Ђурковић, *Диктатура, нација, глобализација*, ИЕС, Београд, 2002.
7. Ramone Ignacio, *Геополитика хаоса*, Институт за геополитичке студије, Београд, 1998.
8. Ј. Хабермас, *Постнационална констелација*, „Откровење“, Београд, 2002.
9. З. Бжежински, *Велика шаховска табла*, „ЦИД“, Подгорица, 1999.
10. U. Beck, *What is Globalization*, Polity Press, Cambridge, 2000.
11. R. Robertson, *Globalization, Social Theory and Culture*, Sage, London, 1992.
12. UN Human Development Report 2000.
13. М. Печујлић, М. Накарада, *НАТО интервенционизам – нова фаза репресивне глобализације*, Нова српска политичка мисао, посебно издање – Србија и Нато 1, 2.
14. С. Аврамов, *Трилатерална комисија – светска влада или светска тиранија*, „Ветерник“, Нови Сад, 1998.
15. T. Friedman, *The Lexus and Olive Tree, Understanding Globalization*, Farrar Straus Giroux, New York, 1999.
16. Y. T. Bergner, *Нови светски поредак, нове суперсиле*, „Белетра“, Београд, 1994.
17. Б. Милинковић, Ј. Теокаревић, *Безбедност Европе и шпрење НАТО*, Институт за европске студије, Београд, 1998.
18. В. Мићовић, *Глобализација и нови светски поредак*, „Чигоја штампа“, Београд, 2001.